Mapes de Patrimoni Cultural

Diputació Barcelona

Castell de Balsareny

Balsareny

Ubicació

Comarca:	Bages
Lloc/Adreça:	Sector central del terme municipal
Emplaçament	Carretera de servei lateral a l'Eix del Llobregat (C-1411z), al km. 48,2 pista asfaltada direcció NE 300 m i trencall direcció sud que puja al castell.
Alçada:	421

Coordenades:

Latitud:	41.87072
Longitud:	1.88143
UTM Est (X):	407175
UTM Nord (Y):	4636027

Classificació

Número de fitxa	08018 - 290
Àmbit:	Patrimoni immoble
Tipologia	Edifici
Estil / època:	Medieval Romànic Gòtic Modern Renaixement Contemporani
Segle	X-XIX
Estat de conservació	Regular
Notes de conservació:	Estructuralment l'edifici es conserva en bon estat, però hi ha algunes estances que es troben en estat precari, mancades d'una tasca d'endreça i documentació dels elements que contenen.
Protecció	Legal
Tipus de protecció:	BCIN
Europea – Atributs inspire:	National Monument Record – Defensa
Observacions protecció:	BCIN. Núm. registre 502-MH / R-I-51-5195. Decret castells i fortaleses 22/04/1949 (BOE 5-5-1949) Pla General d'Ordenació Urbana del Municipi de Balsareny (PGOU). Article 76 (edificis especialment protegits). Núm. 4: Castell de Balsareny.
Data aprovació:	dc., 27/11/1991 - 12:00

Número inventari	IPA 581
Generalitat i altres inventaris	
Accés	Fàcil
Ús actual:	Cultural
Titularitat	Privada
Titular:	001303200DG03F0001TT
Fitxes associades:	

Goigs de la Mare de Déu del Castell de Balsareny
Santa Maria del Castell de Balsareny

Autoria de la fitxa	Jordi Piñero Subirana
Data de registre de la fitxa:	dg., 20/11/2022 - 11:29

Descripció

El castell de Balsareny es troba situat dalt d'un turó de 420 m d'altitud, a la riba dreta del Llobregat. Constitueix el millor exemple conservat al Bages d'un castell d'origen medieval. Es tracta d'una construcció gòtica del segle XIV que respon al tipus de palau fortificat, el qual s'estructura en una gran mola, de planta pentagonal amb pati interior i coronat per merlets.

La part baixa correspon a l'obra gòtica originària, mentre que la part alta és fruit de la reconstrucció que s'hi va fer a finals del segle XIX. Totes les façanes presenten unes esveltes finestres gòtiques que són obra ja de la restauració, cal suposar que reproduint més o menys fidelment les originàries. Són finestres coronelles bífores o trífores (és a dir, de dues o de tres columnetes) amb els típics arcs lobulats, i es troben al nivell de la planta noble, mentre que a la part baixa hi ha finestres simples més petites i alguna espitllera. L'entrada és situada a la façana de llevant i consisteix en un portal adovellat. D'aquesta part en surt el camí que voreja el turó pel sud i es dirigeix vers el poble. A mitja alçada del mur de ponent hi trobem una poterna o falsa porta que tenia la funció de permetre, en cas de perill, la sortida de la fortalesa mitjançant una escala de mà. Diversos autors assenyalen la presència de vestigis romànics al castell, que són presents sobretot al mur de llevant i, tal vegada, a la part inferior del mur nord.

A l'interior, al voltant del pati es generen quatre crugies que, a la planta baixa, queden articulades per un seguit d'arcs apuntats diafragmàtics corresponents a l'obra gòtica originària. Els sostres, amb embigats i revoltons de rajoleta, són ja del segle XIX. En aquesta planta hi trobem les dependències del celler, la masmorra, les quadres, l'habitatge dels antics masovers i, a l'ala nord, una cambra més espaiosa i de característiques nobles que s'ha anomenat saló del tinell. Fa 19 per 7,7 metres.

El pati d'armes és de planta rectangular i en tres de les cares presenta un porxat amb arcs de mig punt a dues plantes. Els arcs del pis inferior són d'arrencada baixa i d'aparença romànica, tot i que deuen ser ja del segle XIV; els del pis superior, més esvelts i amb impostes llises a les arrencades, podrien ser ja renaixentistes, del segle XVI. De dues de les cantonades en baixen unes conduccions que recollien les aigües pluvials de les teulades per emmagatzemar-la a la cisterna que està situada al subsòl, sota el brocal del pou que queda al centre.

Unes escales descobertes a la cantonada porten a la planta superior, on trobem les cambres nobles, que són fruit bàsicament de la restauració de finals del segle XIX. El moblatge actual es va fer després de la Guerra Civil de 1936. La més àmplia és la sala d'armes, a l'ala sud, decorada amb elements de la col·lecció del castell, que consta entre d'altres de mobiliari antic, pintura de diverses èpoques i paper segellat. Hi trobem

també diversos dormitoris, un menjador i una magnífica cuina. Són remarcables els sostres, amb uns enteixinats lleugerament diferents a cada cambra. A sobre d'aquesta planta hi ha el camí de ronda vora la teulada, protegit per 45 merlets amb sageteres.

El recinte és encerclat per una muralla amb torres cilíndriques als angles feta durant la primera Guerra Carlina (1837). Es tracta d'una infraestructura apta per a l'artilleria, amb uns paraments més barroers que els medievals. Així ho creuen Junyent i Mazcuñan (1984: 117) i la majoria d'autors posteriors. Altres autors (Gasol, Monreal i Martí de Riquer, Planella, Pladevall i Català Roca) havien apuntat la possibilitat que es tractés d'una muralla dels segles XII o XIII, almenys parcialment.

Ja fora del recinte murallat, pel costat de llevant i a un nivell lleugerament inferior trobem la construcció de les cavallerisses, actualment en ruïna i que conserva unes senzilles finestres gòtiques. Uns metres al sud, vora el camí de baixada, es dreça l'església romànica de Santa Maria del Castell de Balsareny.

Observacions:

Des de fa anys el castell de Balsareny és obert a visites concertades, amb un servei de guies, i els dissabtes de principis de mes s'hi fan visites teatralitzades.

Història

El castell de Balsareny apareix esmentat l'any 951 en antics documents d'època carolíngia procedents del monestir de Sant Benet de Bages. En un document del 962 i en un altre de 990 se l'esmenta com a *Castrum Balciarenno*. Era un castell termenat, i el seu atermenament i repoblació devia tenir lloc entorn de l'any 950, sota el comte de Barcelona Sunyer I en el context de la segona repoblació de pla de Bages. Cal dir que el terme de Balsareny ha tingut diverses variacions al llarg del temps. Pel que fa a l'església del castell, ja consta l'any 1039 i també apareix esmentada el 1045. En un principi estava dedicada a sant Iscle, i amb posterioritat a 1685 es canvià per l'advocació de la Mare de Déu, que es venera en una capella lateral.

En un primer moment el castell estava sota la custòdia de vicaris comtals, que n'eren els encarregats en nom dels comtes d'Osona, els quals en tenien el domini directe. La família dels vicaris va adoptar el cognom Balsareny i va dominar el castell entre mitjans del segle X i el segle XI. El primer vicari conegut és Guifré de Balsareny (amb una data anterior al 962), el qual sembla que també ho era del castell de Manresa i del de Gaià. Guifré o Guifred va comprar l'any 1009 una casa vora l'església parroquial de Balsareny. Al segle XI, amb l'auge del feudalisme, la funció dels vicaris va tendir a fer-se hereditària i els Balsareny van esdevenir senyors del castell com a feudataris del comte. També posseïen altres castells en terres de frontera, a la Segarra (els de Copons, Veciana, Montfalcó, Tolneu i la Manresana), a més del castell de Castellnou de Bages, que és perfectament visible des del castell de Balsareny. Eren, per tant, un llinatge feudal important. Una neboda de Guillem de Balsareny va ser comtessa de Barcelona. Els successors de Guifré de Balsareny foren un altre Guifré (fins el 1034), Bernat Guifré de Balsareny (1034-1045) i Guillem de Balsareny (1047-1076). Aquest últim fou nomenat bisbe de Vic tot succeint en aquesta dignitat l'abat Oliba. Per aquest motiu no es va poder dedicar a administrar els seus feus i va infeudar el castell de Balsareny als nobles Bernat i Miró Riculf, els quals van esdevenir senyors de Balsareny, Gaià i Oristà. Aquests, al seu torn, van delegar la custòdia directa a castlans. L'any 1063 el castell de Balsareny tenia com a castlà Guifré Guitard, que també ho era del castell de Manresa. A la mort de Guillem de Balsareny, l'any 1076, sembla que s'instituí una castlania compartida entre els castells de Manresa i Balsareny, cadascun amb una sotscastlania.

En el període comprès entre finals del segle XI i mitjans del XIV coneixem diferents possessors del castell, els quals no sabem si eren pròpiament barons o bé només castlans. Són Ponç Guerau de Cervera o de Mura

(1076-1104); Ponç, Ot i Ramon de Balsareny (1143-1188); el seus fills Ponç i Bernat de Balsareny (1202); Bernat de Manresa (1253); Ponç de Vilallonga (1253-1270) i el seu fill Mateu de Vilallonga (1270-1281); Ramon I de Peguera i Gurb (1281-1290); Sibil·la de Pallars (1298-1327) o Joan Berenguer de Rajadell (des de 1327).

Una interpretació recent sosté que des de 1327 els Rajadell exercien un càrrec auxiliar del comte (comdors) i per aquest motiu ostentaven el domini directe del castell de Balsareny, de manera que estarien situats per sobre dels Peguera en l'escalafó feudal. Fins fa poc es creia que els Peguera n'eren senyors, quan en realitat només haurien exercit de castlans sota vassallatge dels Rajadell. Això es desprèn d'un manuscrit transcrit per Jaume Pons (1974). Aquesta situació s'hauria mantingut fins l'any 1351, quan Ramon II de Peguera va comprar el domini directe del castell.

A partir d'aleshores els Peguera van ostentar la senyoria de Balsareny durant més d'una centúria, i fou un període clau, sobretot a la segona meitat del segle XIV, quan els Peguera van estrènyer vincles amb la corona. Si bé en aquesta època la majoria de castells entraven en un procés de decadència i abandonament per la pèrdua de la seva funció militar i social, el castell de Balsareny va quedar reforçat, i això explica que s'hagi pogut conservar en bon estat. I és que Ramon II de Peguera fou un personatge notable que va participar a les guerres de Sardenya i d'Aragó, i fou nomenat majordom de la reina. El rei Pere III va instituir per al seu fill, l'Infant Joan, el ducat de Girona, un títol que sempre més va anar vinculat a l'hereu de la corona. El ducat estava dotat amb diverses possessions, entre les quals els castells de les batllies del Bages i, en concret, el feu del castell de Balsareny. El rei Pere, en recompensa pels seus serveis, va fer donació a Ramon II de Peguera de tot el feu i la jurisdicció del castell de Balsareny, excepte el mer imperi.

Fins aleshores el castell de Balsareny devia ser un simple castell de torre, possiblement ampliat amb algunes dependències. En aquesta època, però, es trobava en males condicions i era inhabitable. Cal dir que els Peguera tenien el seu casal a Manresa, on residien. El 1359 el rei va autoritzar a fer obres al castell. Els Peguera no es van limitar a fer una simple reconstrucció de l'antiga fortalesa sinó que van aixecar pràcticament de bell nou un edifici molt homogeni que adoptava la forma de palau fortificat i que s'acosta força a la imatge arquetípica que sol associar-se a un castell baixmedieval. Amb les oportunes restauracions, és l'edifici que ha perdurat fins els nostres dies. Les obres van durar fins el 1368. Uns anys després, el 1392, s'hi hostatjava el mateix rei Joan I.

Durant la Guerra Civil del segle XV els Peguera van prendre partit a favor de la Generalitat i en contra del rei Joan II, però acabada la contesa van retornar la seva fidelitat al rei. A finals del segle XV la baronia va canviar de llinatge quan Pere Miquel de Peguera morí sense descendència. El títol va passar a la seva neboda, i després al fill d'aquesta, Galceran Oliver. Després van ostentar el títol de baró Miquel I, Ferran I i Miquel II. A finals del segle XVI Ferran Oliver va establir les primeres cases de l'actual nucli urbà de Balsareny. En temps del rei Felip III de Castella els Oliver van obtenir el mer imperi; és a dir, la facultat d'impartir justícia també en els casos més greus que incloïen la pena de mort. És per això que a l'entrada del poble els barons tenien unes forques com a símbol d'autoritat.

Al segle XVII Miquel II Oliver va fer hereva la seva muller, Elisabet de Corbera, i el castell passà a propietat de la seva família. A mitjans d'aquest segle Francesca de Corbera va vendre la baronia a Joan Antoni de Martín, ciutadà honrat de Barcelona d'origen italià. En aquesta època els Martín van construir a l'església del castell una capella lateral dedicada a la Mare de Déu amb la intenció de convertir-la en un panteó familiar, ja que hi van enterrar Joan Antoni Martín, el primer baró de la nissaga. Els Martín han posseït el castell fins a l'actualitat, per bé que des de principis del segle XIX amb un canvi en el cognom: d'Alòs. L'any 1835, amb la supressió dels drets senyorials, els Martin va poder demostrar que el castell els pertanyia en propietat, ja que en tenien el domini directe. En canvi, van haver de cedir al Comú del poble els seus drets sobre l'hostal, la taverna, la carnisseria i la fleca. Ja des de finals del segle XVIII el sentiment antisenyorial estava molt arrelat a Balsareny. El 1835 els vilatans es va revoltar contra el baró i van calar foc al castell, que va quedar molt destruït, i així va romandre durant força anys. Després que el 1872 el

sallentí Manuel Torrents redactés un informe adreçat a l'Acadèmia de Bones Lletres, l'aleshores propietari, Josep Joaquim Alòs i de Martín, va emprendre la restauració del castell i li donà l'aspecte que ha mantingut fins a l'actualitat.

A començaments del segle XX el castell fou escenari d'esdeveniments culturals i socials com ara l'acte fundacional del Centre Excursionista de la Comarca de Bages el 1905. Durant la Guerra Civil de 1936 fou saquejat de manera lleu però es va destruir la imatge de la Mare de Déu del Castell. Els darrers barons han estat els continuadors de la nissaga Alòs. Lluís Ignasi d'Alòs i Huelín va promoure noves obres de restauració a la dècada de 1950 però no com una residència particular sinó que va obrir el castell al poble perquè s'hi poguessin fer festes i celebracions. Posteriorment, el títol de baró va passar al germà de l'anterior, Ignasi i, des de 1992, a Ignasi II d'Alòs i Martín, que és marquès d'Alòs, de Llió i baró de Balsareny. Comparteix la titularitat del castell amb els seus germans.

El 1959 sota l'empenta de Llorenç Planes es fundà el Grup Local d'Amics dels Castells, que va promoure diversos actes culturals a l'interior de la fortalesa.

Bibliografia

AUTORS DIVERSOS (1978-79). *Història de Balsareny*. Grup d'Estudis Locals (G.E.L.). Treball inèdit al fons de la Biblioteca Popular de Balsareny.

AUTORS DIVERSOS (1984). "Castell de Balsareny, Santa Maria del Castell de Balsareny", *Catalunya Romànica*, vol. XI "El Bages", Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 116-120.

CARRETÉ PARERA, Ramon; BENÉITEZ, Vicenç (2002). *Balsareny: història en imatges (1897-1975)*. Col·lecció Fotografia històrica, 12. Angle Editorial; Centre d'Estudis del Bages, Manresa, p. 9-14, 45-48.

CARRETÉ PARERA, Ramon (2010). *Noms de lloc, de casa i de persona de Balsareny*. Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, p. 110.

CATALÀ ROCA, Pere; PLADEVALL, Antoni; SABALA, Josep M. (1976). "Castell de Balsareny", *Els Castells catalans*, vol. V. Barcelona, Rafel Dalmau Editors, p. 496-518. (2ª edició: 1997).

PONS AGULLÓ, Jaume (1974). *Història, baronia i Castell de Balsareny*.

SARRET i ARBÓS, Joaquim (1925). "Senyoriu del castell de Balsareny", *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*, núm. 91, Manresa, p. 127-131.

SERRA SALA, Joan M.; CARRETÉ PARERA, Ramon (2005). *Balsareny, ahir i avui*. Ajuntament de Balsareny, p. 27-34.

SITJES MOLINS, Xavier. "L'art antic a la comarca de Bages. El castell de Balsareny." *Bages*, núm. 100. Manresa

SITJES MOLINS, Xavier (1986). *El Castell de Balsareny*. Gràfiques Montañà, Manresa.

21